

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

Az alapítás éve
1888

E számunk a

Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg

131. ÉVFOLYAM

BUDAPEST

2018. 3. SZÁM

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Ambrus László, tudományos segédmunkatárs (Eszterházy Károly Egyetem, Történelemtudományi Intézet); *Bange, Oliver*, PhD, kutatási programvezető (Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, Potsdam); *Kemény Krisztián*, levéltáros (Hadtörténelmi Levéltár); *Kiss András*, PhD, történész, főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár); *Kozák-Kígyóssy Szabolcs László*, PhD-hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK); *Kruppa Tamás*, PhD, tudományos főmunkatárs (MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport); *Ligeti Dávid Ádám*, PhD, tudományos munkatárs (VERITAS Történetkutató Intézet); *Madenietovna, Muszabekova Roza*, CSc., egyetemi docens (L. N. Gumiljov Eurázsiai Nemzeti Egyetem, Asztana); *Molnár Dániel Márton*, PhD-hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK); *Réfi Attila*, PhD, Richard Plaschka-ösztöndíjas (Universitát Wien); *Szabitovna, Muszagalijeva Arajlim*, PhD, egyetemi tanár (L. N. Gumiljov Eurázsiai Nemzeti Egyetem, Asztana); *Tóth Ferenc*, az MTA doktora, tudományos tanácsadó (MTA BTK); *Veszprémy László*, az MTA doktora, alezredes, igazgató (Hadtörténeti Intézet)

A rezümét és a tartalomjegyzékeket *Bognár Katalin* (angol), *Márkus Andrea* (francia), *Nasinszky Dezső* (orosz) és *Zachar Viktor Kristóf* (német) fordította.

A Szerkesztőség kéziratot nem őriz meg és nem küld vissza!

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata
Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága által „A” kategóriába sorolt, referált folyóirat

Főszerkesztő: *Kincses Katalin Mária*
Szerkesztő: *Fodor Veronika, Kocsis Annamária, Somogyi Gréta*

Szerkesztőbizottság:
B. Szabó János, Balla Tibor, Bona Gábor, Bonhardt Attila, Czigány István, Csikány Tamás, Dombrády Lóránd, Hermann Róbert (a szerkesztőbizottság elnöke), *Horváth Miklós, Kedves Gyula, Kelenik József, Kiss Gábor, Kovács Vilmos, Lenkefi Ferenc, M. Szabó Miklós, Mészáros Kálmán, Okváth Imre, Pollmann Ferenc, Szabó Péter, Szakály Sándor, Varga J. János, Veszprémy László*

Tanácsadó testület:
Ágoston Gábor, Hajdu Tibor, Markó György, Pálffy Géza, Sallay Gergely Pál, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Tóth Ferenc, Urbán Aladár

Kiadja: a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum
A kiadásért felel: a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka

© Szerzők, fordítók, szerkesztők, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2018

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4. Postacím: Budapest, Pf. 7., 1250
Telefon: 325-16-44, 325-16-45, Fax: 325-16-04, e-mail: hkszerk@gmail.com
Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: egy évre 4000,- Ft, negyedévre 1000,- Ft

Előfizetésben terjeszti:
a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Hírlapterjesztési Központban (1089 Budapest VIII., Orczy tér 1., postacím: 1900 Budapest, tel.: 06-1-477-64-06).

További információ: 06-80-444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Egyes példányok megvásárolhatók a nagyobb budapesti és vidéki hírlapüzletekben

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

KRUPPA TAMÁS

EGY EPIZÓD A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚBÓL*

Adatok Giovanni Marco Isolano gróf magyarországi pályafutásához

Giovanni Marco Isolano gróf egyike azon olasz katonáknak, akik a tizenöt éves háború idején magyarországi harctereken megfordultak. A bolognai származású Isolanónak máig nincs életrajza, a *Dizionario biografico* monumentális sorozatában nem találjuk a nevét: ezt konstátálta a gróf feljegyzéseit kiadó Benda Kálmán is a *Hadtörténelmi Közleményekben* 1983-ban.¹ A helyzet ismereteim szerint azóta sem változott: most én is csupán arra vállalkozom, hogy a meglévő, illetve különböző levéltárakban talált adatokkal felhívjam a figyelmet a Magyarországon hosszú időt szolgált katona életének néhány fontos momentumára.²

Isolano nem egyszerű katona volt, úgy tűnik, írói vénával is rendelkezett, ahogyan sokkal híresebb és ismertebb kollégája, Giorgio Basta, aki elsősorban elméleti munkásságával írta bele magát az egyetemes hadtörténetbe. Neki ennél kevesebb jutott, pedig két jelentős magyarországi település és vár védelméből is alaposan kivette a részét.

Feljegyzései nem sokat árulnak el a katonáról: amint Benda Kálmán is megjegyezte, a kéziratnak vannak furcsaságai. Először is a feltételezett szerző, azaz Isolano egyes szám harmadik személyben beszél magáról, ami egy irodalmi műnél még érthető lenne, de egy történelmi-hadtörténelmi tárgyú feljegyzésnél már kevésbé. Furcsa az is, hogy éppen Várad ostromáról számol be nagyon szűkszavúan, amelyből pedig a tűzéség parancsnokaként derekasán kivette a részét. Hasonló hiányérzetünk támad Pápa ostromának leírásánál, ahol például említést sem tesz a Gianfrancesco Aldobrandini által vezetett pápai csapatok szerepléséről. Ugyanakkor feltűnően tájékozott az erdélyi, sőt a portai belviszonyokat illetően. Az erdélyi tárgyú részek, bár statisztikát nem készítettem, néhol szinte teljesen kiszorítják a magyarországi eseményeket, holott nem tudunk arról, hogy váradi szereplését leszámítva Isolano huzamosabb időt töltött volna a fejedelemségben. A furcsaságoknak itt még nincs vége: a Benda Kálmán által kiadott kézirat a *Guerre descritte del conte... Isolani* címet viseli, amelyet a fordító *Isolano gróf... által leírt háborúk* címmel adott vissza. Amit lehetne a következőképpen is fordítani: *A boldog emlékezetű Isolani gróf lejegyzett harcai/harcainak leírása*, amit értelmezhetünk úgy, hogy nem

* Kutatásaimat az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport támogatta.

¹ Benda 1983. 651–681. o. Az olasz források csekély kivételtől eltekintve *Isolani* formában írják a gróf nevét. Mivel a magyar szakirodalomban inkább az *Isolano* alak honosodott meg, ezt utóbbit választottam.

² A tizenöt éves háború eseményeivel kapcsolatban született szép számú munka közül itt most csak Tóth Sándor Lászlónak a háború eseménytörténetét feldolgozó, illetve Bagi Zoltánnak a császári-királyi mezei hadseregéről írt monográfiáját említem. Tóth 2000.; Bagi 2011.

Isolano írta, hanem valaki más, ami magyarázatot adna arra, hogy miért többes szám harmadik személyben szerepel az állítólagos szerző.

A homályt nem oszlatja Giovanni Fantuzzi bolognai írókról készült monumentális munkája, melynek 4. kötetében kapott helyett grófunk. Az 1784-ben megjelent kötet arról tanúskodik, hogy Isolánóról már akkor sem tudtak szinte semmit még a bolognaiak se, a nyúlfarknyi biográfia felsorolja a foglalkozását, címeit, majd említ egy kéziratot, amely „a mi intézményünk könyvtárában található” – írja Fantuzzi, és amely egy XVII. század elején született másolat. Címe: *Compendio di molti anni di guerre seguite in Ungaria dell'anno 1594 sino all'anno 1599 quando l'autore era colonello, cavaliere, e consigliere di guerra di s.m. cesarea e governatore de'Alba Reale ecc. dedicato a Leopoldo Arciduca d'Austria del Guido Cesare Isolani cugino dell'autore l'anno 1626*. Fantuzzi tud még két példányról, ám azokat nem látta. Ez azonban nem azonos a Benda által ismertetett kódexben található másik kézirattal, amelynek bizonyosan nem Isolano a szerzője.³ Sajnos egyelőre nem volt módomban utánajárni a kéziratnak, de nem valószínű, hogy Isolano két különböző feljegyzést készített volna.⁴ Ráadásul 1602 szeptemberében fogságba esett, a Benda Kálmán által kiadott kézirat feljegyzései azonban folytatódnak, aminek az egyik lehetséges magyarázata, hogy később fogságba esettektől tájékozódott az eseményekről. De lehetséges más megoldás is: bár a cím alátámasztani látszik Isolano gróf szerzőségét, ugyanakkor utal arra is, hogy az utókor, jelen esetben Guido Isolano, aki a főhercegnek ajánlotta a munkát, feltehetően alakított rajta. Ezt megerősíti a Benda-féle kézirat címe is, amit bizonyosan nem adhatott a kézirat szerzője, akárhogyan is fordítjuk.

Fantuzzi műve alapján tehetünk néhány további, ide kívánczó megjegyzést. A bolognai monográfus először is pontosan megjelöli a kézirat műfaját: *compendio*, azaz összefoglalás, kivonat, amelynek megfelel az évkönyv-szerű bejegyzés. Ráadásul nem XVIII. századi, mint a Benda Kálmán által közölt kézirat, hanem 1626 körül készülhetett, tehát majdnem egykorú a másolat, hisz ha hihetünk Fantuzzinak, Guido, Isolano unokaöccse ekkor ajánlotta a főhercegnek. A feljegyzések 1599-ig tartanak, tehát a székesfehérvári ostrom, ahol a várparancsnok Isolano volt, és amely katonai karrierjének a csúcsát jelentette, már nem szerepel benne, de nem is folytatódik a fogságba esése után.⁵

Balogh Jolán *Várad vára* című munkájában idéz egy harmadik kéziratot, bár nem Isolano nevéhez kötve, amelyből részleteket is közöl. Ezt a *Relazionét*, amely Várad ostromát meséli el igen részletesen, Milánóban a Biblioteca Ambrosianában őrzik.⁶ A bevezető részben a szerző, aki bizonyosan azonos Isolano gróffal, hosszan értekezik az erdélyi történelemről, illetve a fejedelemség fekvéséről. Ez a jól értesültség, mint láttuk, átüt a Benda Kálmán által kiadott kéziratban is.⁷ Ezt a harmadik kéziratot azonban, nagyon jól

³ Fantuzzi 1784. 380–381. o. Úgy tűnik, hogy az ő hivatkozását vette át téves halálozási dátummal Maggiorotti monográfiája is. Maggiorotti 1937. 436. o.

⁴ Címe: *Relatione del successo a Alba Regali, anno 1602*. Kiadása: Benda – Nehring 1978. 269–283. o. A *Compendio*-ból kiderül, hogy a gróf Belgrádban halt meg, és ott temették el. Bologna, Biblioteca Universitaria, Ms. 871, 54^r. Giampiero Brunelli szíves közlése, aki a közeljövőben tervezi a szöveg kiadását.

⁵ Az ostromról lásd: Gömöry 1892. 299–322., 610–616. o.

⁶ A címe: *Relatione dell'assedio del castello di Varadino*. Eredeti jelzete: Biblioteca Ambrosiana, Ms. S. 103 SUP. Mikrofilmen tanulmányoztam. Jelzete: MNL OL Mikrofilmár, 19 047. sz.

⁷ Szövegének közreadását, amely Várad ostromának leírását illetően jóval bővebb a parancsnok, Melchior von Redern jelentésénél, a közeljövőben tervezem.

behatárolható tartalma miatt is, el kell választanunk mind a Benda Kálmán által közölt, mind a Bolognában őrzött szövegektől.

Felmerül a kérdés, bár ezt csak a bolognai kézirat vizsgálata tudná igazolni, hogy a Benda-féle szöveg eltéréseinek az oka vajon nem az-e, hogy nem csupán utólag alakítottak rajta, amint fentebb utaltam rá, hanem hogy talán nem is Isolano a kézirat szerzője? Például a már említett Guido, az unokaöccs (ez magyarázná, hogy a *Guerre descritte* németországi lelőhelyről került elő), vagy a gróf környezetében tartózkodó egyik honfitársa, aki „együtt mozgott” vele és a magyarországi harcokban szinte mindenhová elkísérte. Erre a legegyszerűbb, legkézenfekvőbb jelöltek családtagjai lennének, akik 1602-ben vele együtt estek fogságba. Az egyikük Giulio Cesare Isolano, akiről a szakirodalom eddig is tudott. Testvére, Alemanno,⁸ aki Giulioval együtt szabadult ki az apjuk által 1610-ben kifizetett nem csekély 10 ezer tallér ellenében.⁹ Marco azonban már korábban meghalt.¹⁰ Benda Kálmán és a szakirodalom úgy tudja, hogy ez 1604 körül történt, a vatikáni levéltár alább olvasható államtitkársági aktái azonban világosan és egyértelműen tanúskodnak arról, hogy a gróf ekkor még életben volt és csak két évvel később, valamilyenkor 1606-ban halálozott el.¹¹

A továbbiakban, ahogyan az elején ígértem, a gróf magyarországi tevékenységének néhány olyan momentumát szeretném felvillantani, amelyek nem, vagy elnagyolva szerepelnek a fentebb említett feljegyzésekben és amelyek a tizenöt éves háború történetével foglalkozó jelentős mennyiségű szövegkiadás ellenére a kutatás elől eddig rejtve maradtak.

Isolanónak tulajdonított feljegyzések tehát 1594-ben kezdődnek, de mint fentebb említettem, az előadó többes szám első személyben (mieink) meséli el az eseményeket, és ez egészen így történik az 1602. évig. Egyetlen egyszer jelenik meg a szövegben a gróf teljes neve, az 1598. évi bejegyzésnél: ez az év valóban kiemelkedő szerepet töl-

⁸ Ascanio Quarantotto konstantinápolyi ferences egyik beszámolója szerint Belgrádból, ahol fogva tartották az Isolanókat és társaikat, Alemanno elmenekült. Egy másik jelentése szintén utal név említése nélkül a gróf egyik rokonára, aki, hogy kiszabaduljon fogságából, törökké lett. Ez az illető de Breves francia követ házában tartózkodott menekülése után. Ha a rokonon testvért kell értenünk, akkor talán Alemannóra vonatkozik a célzás. Mindenesetre alaptalan híresztelésnek bizonyult, mivel 1610-ben Giulio Cesaréval együtt úgy bukkan elő, mint akinek hosszú szenvedést kellett kiállnia hite megőrzése miatt. Talán nem is igazi megmenekülésről, amit igen nehéz elképzelni, hanem a török hatóságok által adott nagyobb mozgástérrel van szó, amit a tárgyalásokban való részvétele és talán annak reményében kapott, hogy áttér. ASV Fondo Borghese III, vol. 60A, fol. 310.^v, 314.^v, ill. Documente VII, 120. o. (név említése nélküli velencei követjelentés), ill. 7. sz. iratot.

⁹ Lásd a 7. sz. iratot! A Székesfehérvár ostromáról készült *Relatione* Giuliot és Alemannót Marco vér szerinti unokatestvérének tartja. Benda – Nehring 1978. 273. o. Nem volt módomban az eredeti szöveg tanulmányozása, az államtitkársági regisztrum azonban egyértelműen a három Isolani apjáról szól, tehát három testvérrel, vagy féltestvérről van szó, és azt is megtudjuk, hogy Rómában jól ismerték őket, a tévedést tehát kizárhatjuk.

¹⁰ A Hoffinanz irataiban felbukkan még egy további Isolano, Giovanni Battista, aki valószínűleg nem testvér, hanem távolabbi rokon lehetett. Gianbattista Szlavóniában szolgált, Szentgyörgy várparancsnoka volt. 1602-ből ránk maradt egy érdekes kérvénye, amelyben szolgálataira valamint a környékbeli lakosok védelmére hivatkozva Siklós várát kérte, amely ekkor állítólag birtokos nélkül volt. Az Udvari Kamara megtárgyalta az ügyet. A kérvények: ÖStA HHStA Hoffinanz, RN 93, n. VIII, 490.^r–493.^v, német másolatok: fol. 487.^r–489.^v, 494.^v, 495.^r–^v, 498.^r, a kamarai állásfoglalás: uo.

¹¹ Lásd a 7. sz. iratot, valamint Velence bécsi követének híradását 1607 decemberéből a császári szolgálatban álló hadmérnökökről: Conte Isolano (che è morto); Nicolin Candido Bécsben, Franchesgne Galarne Győrben; Cesare Gallo, Petruschi da Siena (ritornato in Italia), Ascanio capitano della Marche (è morto); Carlo Berton a lotharingiai herceg szolgálatában; Gieronimo Quenapt Bécsben. ASVe Senato, Germania, filza 39, fol. 235^r.

tött be a gróf életében, ugyanis ekkor lett a váradi tüzérség parancsnoka és részese a vár sikeres védelmének.

A firenzei, velencei, mantovai és szentszéki követjelentésekben nem találtam a nyomát magyarországi tevékenységének egészen eddig az évig, ami persze még önmagában nem bizonyít semmit, arra mindenesetre felhívja a figyelmet, hogy korábban talán nem játszott meghatározó szerepet az eseményekben. Az ő ideje tehát 1598-ban jött el, amikor az új parancsnokkal, Melchior Redernnel Váradra került.¹²

Néhány nappal a vár ostroma előtt, szeptember 23-án levelet írt Basta egyik főtisztjének, Ferrante Rossi ezredesnek, amelyben beszámolt arról, hogy a vár védőművei elhanyagolt, leromlott állapotban vannak és hogy égető szükség lenne felszerelésre, amin nem elsősorban fegyvereket, hanem az erősítéshez szükséges anyagokat értett, amelyeket sürgősen kért beküldeni, mivel a török sereg néhány napon belül ideér és körbezárja a várat.¹³ A levél végén olvashatjuk, hogy Isolano kutyafuttában egy tervrajzot is készített a várról. A tervrajzot a gróf két levelével együtt Veress Endre közölte a *Documente* 5. kötetében.¹⁴ A *disegno* megjárta a tábornok irodáját és elkerült Bécsbe Mátyás főherceghez is. Ez szolgált volna ugyanis alapjául az ostromot sikeresen átvészelő vár felújításához, amelynek kapitányságára az egyik jelölt éppen Isolano lett volna. Legalábbis a firenzei követ azt állítja, máskülönben nem merült volna fel a neve 1600 tavaszán az ekkor 25-28 év körüli, tehát akkori viszonyok alapján is fiatalnak számító bolognai neve váradi parancsnokként.¹⁵

A gróf következő levele Bastával és Várad ostromával kapcsolatos. A levél ugyan nem maradt ránk, legfontosabb részleteit azonban megőrizte Basta Cosimo Concini firenzei követnek írott levelében. Az ok egyszerű, Isolano azért írt a tábornoknak, mert fülébe jutott, hogy Basta Várad védőit illetően lekicsinylő megjegyzéseket tett. Ezért felelősségre vonta a generálist, aki az afférról Isolano levelének megfelelő részletét szó szerint idézve, megírta az esetet Concininek. A konfliktus lényege, hogy Basta azt találta írni, hogy ha a töröknek több embere és több nagy kaliberű ágyúja lett volna, akkor el tudták volna foglalni Váradot. Ezt Isolano úgy értelmezte, mintha a védőket érte volna kritika.¹⁶ A mi szempontunkból azonban nem ez a félreértés, a tábornok szerint ugyanis a megjegyzés a rossz állapotban lévő váradi védőművekre, amelyre Isolano fentebbi idézett levelében is utalt, és nem a védők teljesítményére vonatkozott, hanem az az érdekes, hogy kiderül, a Ferrante Rossinak sebtében felvázolt alaprajz nem sikerült jól. Mivel ez a gróf szerint illetéktelen kezekbe kerülve eljutott a legmagasabb körökbe, amin valószínűleg Mátyás főherceget értette, ami nyilvánvalóan elég kínosan érintette, ezért később készített egy fa makettet is a korrigált méretekkel.

¹² Dudík 1878. 106–116. o.; Bagi 2017. 13–32. o.

¹³ A firenzei követjelentéseket őrző csomó még két Rossihoz intézett levelét őrizte meg, amelyekben az ostromhoz felvonuló török seregről és a csatározásokról számolt be. ASF Mediceo, filza 4355, fol. 384.^r, 385.^r–388.^v.

¹⁴ Documente V, 193–196. o. A tervrajz újra közlése: Balogh 1982. 103. kép.

¹⁵ ASF Mediceo, filza 4356, fol. 129.^v és lásd az 1. sz. iratot. Basta egyik levelében (1599. július 14.) azt olvassuk, hogy Isolano vele együtt indul Váradra, hogy megjavítsa, amit tud, de félő, hogy az utánpótlás hiánya miatt nem marad más, mint pusztá kézzel védekezni. Ezért azt a javaslatot fogalmazta meg Mátyás főhercegnek, hogy fontolja meg a vár lerombolását, hogy a török vagy Báthory Zsigmond ne tudja használni. Basta I. 222–223. o.

¹⁶ A felháborodásra lett is volna oka, ugyanis az ostrom során komoly áldozatot hozott, megégett az arca, az egyik karja és keze, igaz nem ellenséges, hanem egy puskamester által okozott tüztől. ASF Mediceo, filza 4355, fol. 392.^{r-v}; Basta I. 141. o.; Bagi 2017. 29. o.

A császári udvarban mindenesetre elégedettek voltak váradi teljesítményével, de végül nem ide, hanem balszerencséjére Székesfehérvár élére került. Ismeretes, hogy ott hiába védte vitézül a várost, a felmentő sereg érkezésének reményét vesztő helyőrséget a városi polgárok támogatásával megadásra kényszerítették: ráadásul Haszán pasa ígérete ellenére fogságba vetette őket. Ekkor kezdődött Isolano kálváriája, amely 1606-ban a Héttoronyban ért véget. Nem mintha nem próbálták volna a jelek szerint a legmagasabb helyeken is jó kapcsolattal rendelkező Isolanóékat kiszabadítani. Az első lehetőség 1603-ban következett el, amikor a felek újra nekirugaszkodtak a békétárgyalásoknak. Ennek részletei máig feltáratlanok, a tizenöt éves háború monográfusa, Tóth Sándor László is meglehetősen szűkszavúan számol be arról, hogy közvetítőnek a több évtizede diplomáciai szolgálatban álló Savary de Breves portai francia követ ajánlkozott.¹⁷ Császári részről Adolph von Althan gróf vezette a tárgyalásokat, amelyek végül nem vezettek eredményre.

Szentszéki adataink jóvoltából éles fény vetül ezeknek a tárgyalásoknak legalább egy részére, amelyekből kiderül, hogy azokba Breves mellett, elképzelhető, hogy éppen az ő ösztönzésére, bekapcsolódott Isolano gróf is. A konstantinápolyi ferencesek, a már említett Ascanio Quarantotto, valamit Eustachio Fontana vatikáni levéltárban megtalálható levelezése, valamint Giacomo Vendramin prágai velencei követ jelentései arról tanúskodnak, hogy az 1603-as év folyamán a fogoly Isolano részvételével békétárgyalások kezdődtek. Április 21-ei levelében azt írja a velencei követ, hogy levél érkezett a gróftól egyenesen a császárnak címezve, amelyben az áll, hogy nem lenne nehéz a béke megkötése, mivel az ázsiai felkelők miatt a Porta hajlandó a békére. Ehhez hozzátehetjük, hogy ekkor tört ki az újabb perzsa háború, a Portának tehát több nyomós oka fűződött az elhúzódó és néhány fontos vár elfoglalása ellenére alapjában véve sikertelen háború lezárásához. A békétárgyalásokkal kapcsolatban nagy volt a titkolózás, a császár ugyanis nem akarta elveszteni a *Türkenhilfét*, amelyet a birodalmi rendek szavaztak meg. Ugyanakkor Isolano követ által idézett levele helyesen tapintott rá a lényegre, hogy a Habsburg birodalomnak nincs elég ereje egy elhúzódó háború terheinek viselésére. A levél végén Vendramin megjegyezte, hogy a tárgyalásokat császári részről vezető Althan gróf utasítást kapott, hogy vegye fel a kapcsolatot a budai pasával Isolano és társai kicseréléséről két béggel.

Közben a titkos diplomácia is lendületben maradt. A török fél valamikor októberben az udvarba küldte a gróf egyik fogolytársát, egy kapitányt, aki magával vitte Isolano levelét is a császári udvarba. Egészen decemberig tartózkodott ott, de nem sok sikerrel. Már visszaindult a Portára, mikor visszafordították, hogy a császár mégis fogadja személyes audiencián, amire addig hasztalan várt. Sajnos részleteket nem árulnak el a tárgyalásokról, a velencei követ csupán annyit ír, hogy nagy a titkolózás és hogy a béke ügyében jött.¹⁸

Ascanio Quarantotto jelentéseiből megtudjuk azt is, hogy a gróf megszöktetésére tervek születtek, amelyben, ha hihetünk neki, a ferencesek fontos szerepet játszottak. A velenceiek is felajánlották segítségüket, bár, ahogy Quarantotto fogalmaz, éppen az ő machinációik juttatták vissza a Belgrád nevű toronyba nehéz vasak közé a gróft. Nyilván átmenetileg könnyítettek Isolanóé és társaik helyzetén, és emiatt kerülhettek a közvetítői szerepet elvállaló, ám ugyanakkor a jelentések szerint eléggé homályos szere-

¹⁷ Tóth 2000. 359. o.

¹⁸ Lásd az 1603. október 13-i és december 8-i jelentéseket: ASVe Senato, Germania, bb. 190, fol. 121.^v–122.^r, 155.^v (Mikrofilmen.)

pet játsszó francia követ házába. A lazább felügyelet lehetőséget teremtett arra, legalábbis látszólag, hogy megszöktessék őket. A gróf azonban önérzetesen visszautasította az ajánlatokat, mondván, hogy először meg akarja várni a tárgyalások kimenetelét, amihez a ferencesek finoman szólva nem sok reményt fűztek. Fontanától ugyanis tudjuk, hogy Haszán nagyvezír, amikor Breves nála puhatolózott a gróf kiszabadításának ügyében, határozottan kijelentette, hogy sem fogolycsere,¹⁹ sem váltságdíj nem jöhet számításba és a gróf csak akkor szabadul, ha kieszközli a békét.²⁰

A béke lehetősége azonban elúszott, illetve hagyták elúszni, a következő évben pedig kitört a Bocskai-felkelés. Ebből az időszakból is találunk utalásokat Isolanóra, amelyek arról árulkodnak, hogy a pápai diplomácia továbbra is jelentős erőfeszítéseket tett, hogy a császári udvarban napirenden tartsa a gróf és társai ügyét, amelyet továbbra is a fogolycsere révén próbáltak megoldani. Sőt, Giovanni Stefano Ferreri prágai pápai nuncius egy hosszú jelentésében említi, hogy Isolanótól, akit még ekkor is Belgrádban őriztek, levelet kapott, hogy a török komoly előkészületeket tett Bocskai megsegítésére.²¹

Következő adatunk 1606-ból származik: ekkor a szentszéki diplomácia újabb erőfeszítést tett Isolano és társai kiszabadítására. Az államtitkársági regisztrum tanúsága szerint Ferrerit utasították, hogy tegyen meg mindent az ügyben.²² A Bocskai-felkelés eseményei, majd a hajdúfelkelés, végül, de nem utolsó sorban a Habsburg családon belül, Mátyás főherceg és a császár közt dúló testvérviszály (Bruderzwist), valamint a zsitvatoroki béke körüli hosszú tárgyalások, úgy tűnik, háttérbe szorították Isolanoék ügyét. A következő államtitkársági bejegyzés 1608. augusztus 2-ai, tehát bő két és fél évvel későbbi. Ebben már csak Giulióról van szó, akinek azonban még egy újabb évet kellett várnia a szabadulásra.²³ A részleteket nem ismerjük, leszámítva a fentebb már említett 10 ezer tallért, amely úgy tűnik, hogy végül meglágyította a Porta szívét. 1609. szeptember 8-án Giulio Isolano Budáról írt Vincenzo Gonzagának szabadulása ügyében.²⁴

Isolano és néhány társának sorsa jól példázza, hogyan próbálta a török fél a császári hadsereg fogoly főtisztjeit felhasználni akár diplomáciai célokra is. Az alkudozások részét képezhette, hogy a gróft nem zárták el hermetikusan a külvilágtól, ez esetben ugyanis bajosan juttathatott volna ki leveleket a börtönéből. Ferreri nuncius leveléből kiderül, hogy még a tárgyalások megghiúsulása után is érkeztek tőle híradások. A forrásokból megtudjuk azt is, hogy a török gyakorlatnak megfelelően nyitva állt egy másik út is: a renegáttá válást azonban nem fogadta el. Ebben nyilván szerepet játszott, hogy sok társával ellentétben ő ragaszkodott a hitéhez.

¹⁹ ASVe Senato, Germania, bb. 190, fol. 44.^{r-v}. Egy Caspar Blarre nevű hadifogoly cseréjének ügye kapcsán bukkan fel a neve 1603 tavaszán, de nem egy ilyen tranzakció alanyaként. Basta II. 209. o.

²⁰ „...il conte Isolani che già fu governor di Alba Regale è stato concesso all'illustrissimo di Franza con grandissime proteste che debba tenerlo in casa di sua signoria illustrissima per prigioniero et si dubita che detto signor conte non hara liberato se prima non si farà la pace che con questa condicione et intentione l'hanno dato a questo illustrissimo.” ASV Fondo Borghese III, vol. 60A, fol. 234.^{r-v}

²¹ Lásd a 3–4. sz. iratokat! Ferreri jelentése: ASV Fondo Borghese I, vol. 965, fol. 26.^r Ehhez lásd a *bailo* 1605. február 14-ei levelét, hogy Isolanót és társait továbbra is Belgrádban tartják: ASVe Senato, Constantinopoli, filza 60, fol. 337.^r

²² Lásd a 4. sz. iratot!

²³ Lásd az 5–6. sz. iratot!

²⁴ ASMn Archivio Gonzaga, filza 533, Forgách Ferenc levelei (s. f.).

FORRÁSKÖZLÉS

1. Piero Duodo prágai velencei követ Marino Grimani dózsénak. Prága, 1602. április 29.²⁵

Megkapta levelét a háború ügyében. A katonai szolgálatot teljesítő olaszokról igyekszik minél gyorsabban információkat küldeni. A főtisztek közül Cavriolon keresztül már írt Bastáról, aki a legjobb lenne mindegyikük közül. Itt van még Ferrante Gonzaga, aki örömmel állna szolgálatba, de féltő, hogy magas beosztást követelne. Bár generálisként szolgált, de az elmúlt évben Felső-Magyarországon nem vezetett sereget Flandriában főtábornemesteri beosztásban volt a pármai herceg alatt. Nagyon tapasztalt, járatos a hadiépítészetben. Germanico Strasoldo velencei alattvaló, nagyon jóhírű katona, és nagyon szívesen lépne szolgálatba. 1600–1601-ben főstrázsamesterként szolgált Alsó-Magyarországon. Szóba jöhet még Isolano gróf, aki, mint többször írta, a legalkalmasabb lenne. 25–28 év körüli, intelligens, felkészült, bátor. Neki tulajdonítják Várad sikeres védelmét. Erényei miatt lett Székesfehérvár parancsnoka, ami nagy szó a németek között, de kételkedik abban, hogy át is veszi a parancsnokságot, látva a késői és elégtelen felkészülést (ti. Székesfehérvár védelmére). Saját kezűleg készít erősítési terveket, kitűnő matematikus és művelt egyéb, a foglalkozásával kapcsolatos dolgokban is. Valószínűleg nem kér magas beosztást, hanem megelégszik megfelelő fizetéssel. Néhány alkalommal elővezette már az ügyet, de mindig azt válaszolta, hogy bár szívesen jönne, de majd csak megfelelő alkalommal, mivel most még képezni akarja magát. Itt van még a két Cavriani, Tommaso és különösen Camillo, aki kiváló katona, mindketten velencei alattvalók, akik engedelmeskednek a Köztársaságnak. Tomaso hét évet szolgált itt és Flandriában, 23 éves, Camillo valamivel fiatalabb. Az előbbi Erdélyben szolgált főstrázsamesterként, és ha a háború folytatódik, nem kétséges, hogy feljebb fog jutni. Camillo lovassági parancsnok. Mindkettőjüket apjuk, Costanzo úgy nevelte fel, mint egy szemináriumban a Köztársaság szolgálatára. Amint a háború engedi, szeretnének Velencébe jönni. Meg kell őket tartani ebben a szándékban, illetve hagyni, hogy gyakorlatot szerezzenek. Ezzel példaként is szolgálhatnak az otthonülők számára, akik egymás gyilkolása helyett az ő szolgálatukba léphetnének. Elnézést kér, hogy kettejükkel kapcsolatban elfogultsága miatt kissé túllépte a megszabott kereteket. Más jelölteket most nem tud ajánlani, de igyekszik tájékozódni.

Serenissimo principe

Ricevo con questo ordinario le lettere della Serenità Vostra de 18 del presente intorno all'informazione ch'ella desidera de capi da guerra. Italiani che trovassero in queste parti per suo servitio et con ordine appresso che di quelli so, io ne dovessi quanto prima dargliene informazione, il che però eseguirò con la debita riverenza. De' capi maggiori io scrissi già alla Serenità Vostra li concetti del Basta, secondo mi avisò il conte Tomaso Cavriolo.²⁶ Delle conditioni di questo cavalliero non dico altro: perché sono benissimo note [alle] Eccellenze Vostre, et se questo si potesse accomodare a gli altri rispetti senza dubbio

²⁵ Lelőhelye: ASVe Senato, Germania, filza 32, fol. 45^r–46.^v (Eredeti.)

²⁶ Tomaso Cavrioli Basta kapitánya.

sarebbe il meglio di tutti. Vi è anco il signor Ferrante Gonzaga,²⁷ et sicome per le parole che mi disse credo che potrebbe forse applicarsi volentieri a quel servitio, et sarebbe per me credere, molto buono anco per Vostra Serenità, così temo che anch'egli pretenda gradi. Non ha comandato come generale, se non l'anno passato nell'Ongaria Superiore, ma non uscì fuori con essercito: per questo non haveva soldati, ha però havuto et qui, et in Fiandra cariche principali come di maestro di campo generale, et è stato creatura del signor duca di Parma. Si intenda per quanto ho scoperto grandemente delle cose delle fortificationi, et è principe d'imperio. È signore molto destro, et di natura che sarebbe quadrata a quel servitio. Vi è il signor Germanico Strassoldo,²⁸ il quale è suddito della Serenità Vostra: ma ha bene anco da questa parte è in buonissimo concetto di soldato, li suoi che sono stati qui sempre mi hanno detto che volentieri si applicerebbe a quel servitio. Non è portata delli due primi et credo che con maggior'facoltà si accomoderebbe a partiti ragionevoli. Fu l'anno 600 et 601 sergente generale nell'Ongaria Inferiore et porta buon nome. Per quanto sarebbe il conte Isolano che certo, come ho scritto tante altre volte, è un soggetto il più accomodato per il servitio loro, et per esser forastiero, che Vostra Serenità potesse havere. È gentilhomme Bolognese giovine di 25 in 28 anni, sano, prosperoso, valoroso di sua persona, pratico, et intelligente. A lui s'attribuisce in particolare la difesa di Varadino, et la sua virtù l'ha anco condotto al governo d'Albaregale, che vuol dir molto tra tedeschi, ma per quello dubito, non entrerà nella piazza, vederle provisioni così tardi, et male a proposito. Disegna di sua mano eccellentemente di fortificatione intende quanto altro habbia conosciuto, et è ottimo matematico, et litterato anco in altra cosa attinenti alla professione sua. Non credo che pretendesse gradi, ma bene stipendii et la quantità non lo saprei così affermare. Alcuna volta, come scrissi, gli ho gettato qualche moto da me, mostra buona inclinatione, ma sempre mi ha risposto, che vorrebbe venir, solo quando fosse tempo di travagliare, et che adesso desidera d'imparare. Vi sarebbero anco li due conti Cavriolo²⁹ et particolarmente il conte Tomaso che certo è un bravo cavaliere ma questi sono sudditi della Serenità Vostra et li haverà sempre che ella vorrà marchiando et l'uno et l'altro a gran passi (?) nella quale sono, di doventar due delli bravi soggetti, che serviranno a lor'tempo a cotesta serenissima repubblica. Il conte Tomaso sono da sett'anni che è alla guerra, et in Fiandra, et qui, et è di età di 23 anni, se vi arriva, et il conte Camillo poco meno. Quello è sergente generale nella Transilvania et se le guerre continuano, non sarebbe gran cosa che col tempo anco marchiasse più oltre. Il conte Camillo è capo de cavalli. Questi sono dal conte Costanzo loro padre tenuti come in seminario per la Serenità Vostra certo, non havendo altri, che questi due figlioli et mettendogli a tanto sbaraglio per servitio loro, come fa merito esser grandemente comandato. Desiderano essi molto di venir'a quel servitio: ma stimo, che sia più servitio della Serenità Vostra lasciarli qui anco per qualche tempo perche certo sarebbe peccato essendo nel corso, che sono impedirli. Quello che si potesse fare, per accresciere anco questa buona volontà, sarebbe il dar loro qualche trattenimento et lasciarli continuare alla guerra. Perché questo li animerebbe molto più, et li obbligherebbe d'avantaggio il che anco Vostra Serenità ha fatto, et fa con tanti altri soggetti, che meritano manco di loro assai, et sarebbe un dar'esempio ad altri, che in

²⁷ Ferrante Gonzaga felső-magyarországi főkapitány.

²⁸ Strassoldóról lásd: *Bagi* 2008. 367., 369., 378., 391. o.

²⁹ A Cavrianiokról lásd: Basta I–II. (passim).

cambio di star'a casa, ammazzandosi l'un l'altro andassero anch'essi fuori, et si facessero da qualche cosa per suo servitio. In questo certo non so la loro volontà ma la ragione vuole, che ogni gratia, che loro venisse, gli dovesse esser'altretanto cara, quanto credo non se la minugimino per pensamento. Supplico riverentemente Vostra Serenità a per[do]narmi, se forse passo il termine che deve esser'prescritto al mio debito ma non potendo contenermi per hereditario affetto dove conosco il suo servitio, spero nella singolarissima humanità sua, che riceverà in bene quello che solo mi persuando essere per bene delle cose sue. Altri soggetti non so per hora, che siano degni d'esser nominati alle Eccellenze Vostre ma procurerò di informarmene, et poi secondo li loro commandamenti darò distinto, et particolare aviso alla Serenità Vostra. Gratie ecc.

Di Praga alli XXIX d'Aprile 1602

Di Vostra Serenità

Piero Duodo cavaliere ambasciator

**2. Giacomo Vendramin prágai velencei követ Mario Grimano dózsénak.
Prága, 1603. április 21.³⁰**

Nemrég értesült, hogy Konstantinápolyból Isolano gróftól üzenet érkezett a béke ügyében, amire itt van hajlandóság, és nem lenne nehéz nyélbe ütni. Az ügyben beszélt Karl von Liechtenstein herceggel, aki megerősítette a híreszteléseket: azt mondta, hogy a császár egyedül már nem képes hosszabb ideig folytatni a háborút, ezért rá van kényszerülve a békétárgyalásokra. De a birodalmi segély miatt ezt nem hozhatják nyilvánosságra. Azt válaszolta, hogy a szükség még nem szab törvényt, Konstantinápolyból információi vannak a török nehézségeiről az ázsiai felkelés miatt, ezért remélhető, hogy ebben az évben nem lesz képes nagy erővel idejönni, illetve hogy a császárnak nem fog hiányozni a segítség sem a tartományából, sem a birodalomból. Ezért képes lesz megfelelő nagyságú haderőt kiállítani, amelyet ha sikerül hamar bevetni, nagy sikert lehetne elérni. Ennek kapcsán emlékeztette a Duodo követnek tett ígéretére, hogy a békébe belefoglalják Velencét. Ez utóbbira azt válaszolta, hogy valóban megígérte, de óvatosan kell eljárnia, mert nagyon jól ismeri a császár elutasító magatartását, mivel a Köztársaság nem nyújtott segítséget. Megkönnyítené a helyzetet, ha benyújtának neki az ügyben egy emlékiratot, amire azt válaszolta, hogy pusztán arra lenne szükség, amit Duodónak ígért. Erre a herceg azt válaszolta, hogy nem fogja megtagadni a segítségét, de nem akar gyanúba keveredni, ezért arra kérte, hogy írjon a dózsénak vagy legalább Duodo követnek, illetve továbbra is sürgette az emlékiratot, arra hivatkozva, hogy minden készen áll a törökkel folytatandó békétárgyalások megkezdésére. Ő ellenben tudja, hogy Negroni és Pezzen még el sem indultak Bécsből, és bár a Titkos Tanács határozott az ügyben, a császár még nem adta rá az áldását. Mindenről be fog számolni, illetve további utasítást vár az emlékirat ügyében. A császár utasította Althan grófot, hogy a budai pasával, akivel tárgyalásokat folytat, írasson Konstantinápolyba, hogy Isolano grófért és társaiért cserébe két magas rangú béget ajánl fel, akik tavaly estek fogságba és most Bécsben őrzik őket.

³⁰ Lelőhelye: ASVe Senato, Germania, filza 33, fol. 43.^r–44.^v, 45.^v. (Eredeti.)

Serenissimo principe

Havendo io li giorni passati presentito che qui si pensasse alla pace col Turco per esser venuto aviso da Constantinopoli dal conte Isolano che non sarebbe difficile il concluderla; per potermene accertare in quel miglior modo che potessi andai a visita del signor di Liectistain³¹ et entrato dopo altri ragionamenti in questo particolare le dimandai se era vero quello che si diceva attorno ciò; mi rispose esser vero che il detto conte ne aveva scritto a sua maestà et che poiche lui non aveva il modo da sostentar da se sola la guerra piu lungo tempo et non era aiutata da alcuno non solamente doveva: ma era sforzata di farla; che mi pagava a non ne parlare per le conseguenze che in questi tempi potrebbero nascere dal palesare cosa tale per li aiuti dell'imperio che si aspettavano con la presente dieta³² et che le dispiaceva che la necessità lo sforzasse a consigliar la maestà sua, che ad ogni modo se ne risolvesse. Io le dissi che la necessità non aveva legge: ma che mi pareva pur di intendere, che Turchi fossero a Constantinopoli in gran travaglio per il ribello dell'Asia; onde ai poteva sperare che quest'anno non potessero far gran sforzo in queste parti che a sua maestà non mancaro già li soliti aiuti delli suoi stati et ne aspettava anco dall'imperio si che poteva sperare di metter buone forze in campagna et non solo resistere, ma anco acquistar qualche cosa, quando si uscisse presto in campagna; et poi per cavar piu avanti, le soggiunsi che lo pregano a raccordarsi di quello che promise l'anno passato all'illustrissimo signor cavalier Duodo in materia di far'includer la Serenità Vostra dalla parte della maestà sua nella detta pace, quando so concludesse. Mi rispose che si raccordava molto bene di haver promisse ciò al detto illustrissimo signor cavaliere ma che con tutto ciò essendo hora mutate tutte le cose in questo corte lui da se stesso non ardiva farlo per non esser preso in sospetto, quando proponesse tal cosa in consiglio et che sapeva anco l'humor dell'imperator che potrebbe dire, non volerne far altro: perché non era stato aiutato dalle Eccellenze Vostre et cosi senza poter operar quelli che si desidera darle causa di far qualche cattivo giudizio della sua persona: ma che se haversi presentato memoriale a sua altezza di ciò non haverebbe mancato di aiutar il negotio, et procurare che cosi si facesse. Io dissi che non credevo che occorresse dar memoriale in tal proposito et che mi bastava solo a raccordar da me quelli che si solea far in tali occasioni dalli principi senza esser ricercati et quello istesso di che lui aveva data intentione al detto illustrissimo Duodo, onde egli mi replicò che veramente conosceva che ciò si dovrebbe fare per ogni ragione ma che non voleva mettersi in sospetto, con proponer cosa al quale potrebbe facilmente esser risposto quant mi aveva [consi]derato che però mi pregava a scriverne a Vostra Serenità o almeno all'illustrissimo Duodo et salvando li rispetti suoi ceder se mi [...]vano le Vostre Signorie Eccellentissime dar comissione di dar il de[...] perché lui poi non haverebbe mancato di aiutar il negotio quanto piu le fosse stato possibile. A questo io disse che se lui me lo comandava haverei scritto: ma che mi pareva che l'imperator ad ogni modo haverebbe potuto rispondere l'istesso anco dandosi memoriale, et lui soggiunse che lo facessi pure et presto: perché non si aspettava altro per entrar nella trattatione che sapere chi ha da trattar per la parte del Turco, et che vi siano persone quali habbino mandato pieno per concluderla; per diligenza però che io

³¹ Karl von Liechtenstein császári tanácsos.

³² Az 1603. évi regensburgi birodalmi gyűlésről lásd: *Bagi* 2014. 1187–1207. o.

habbi usata non trovo che il negotio sia tanto vicino et so che il Negroni³³ è in Vienna et il Pezzen³⁴ non parte di qua; questo è ben vero che havendo il consiglio secreto fatto scriver certe lettere, per commetter a persone che ancora non posso penetrare chi siano acciò s'informino attorno quelli che l'hanno da trattar per il Turco se hanno veramente autorità di concluderla; sua maestà non le ha voluto sottoscrivere, ma voleva che il signor Carlo istesso lo facesse a nome di tutto il consiglio et fin'qui non è successo altro. Io non mancarò di star quanto piu si possa avvertito in cosa di tanta importanza per poterne avisare le Eccellenze Vostre come è mio debito supplicandole fra tanto humilissimamente a farmi sapere la loro volontà in proposito del sopratutto memoriale che io procurerò di eseguire quanto da elle mi sarà comandato al meglio che saprò. Ha in questo mentre la maestà sua fatto dar ordine all'Altan che tratti con presente bassà di Buda acciò scriva a Constantinopoli per far cambio del conte Isolano sopradetto et delli altri presi in sua compagnia con doi beghi di molta stima che furono fatti prigionieri l'anno passato et con quel bassà di Buda che si trova in Vienna ne si sa quello che seguirà. Gratie etc. Di Praga alli XXI di Aprile MDCIII.

Di Vostra Serenità
humilissimo et devotissimo servitore
Giacomo Vendramin

Al serenissimo principe di Venetia

3. Scipione Borghese bíborosnepos V. Pál pápának, 1605. ősz (?)³⁵

Követ érkezett Isolano gróf kiszabadítása érdekében, akiért a császár több alkalommal hasztalan ajánlott fel cserébe egy Bécsben raboskodó pasát, jöllehet Székesfehérvár elestekor fogságba esettek közül többen már kiszabadultak. A követ azért érkezett, hogy a pápa írjon a nunciushoz, hogy járjon közbe és kövessen el mindent a gróf kiszabadítása érdekében.

Beatissimo padre

Il Giovanni Marco Isolani, che restò schiavo di Turchi nella dolorosa perdita d'Alba Regale anco si trova in quella dura servitu, con tutto che l'imperatore più volte habbi dato intentione per il suo riscatto far permuta con un bassà, che tiene prigionie in Vienna, il che mai s'è effettuato, che cosi anco sariano stati liberati alcuni altri gentilhuomini, che pur'servivano quel signore per difesa di quella piazza. Perciò ricorre detto oratore a suoi santissimi piedi humilmente supplicandola degnarsi scrivere a monsignor nuntio presso detta cesarea maestà ordinandi che facci ogni efficace offitio con chiunque giudicherà opportuni per la conclusione, et espeditione di tal negotio, et tratti in qualsivoglia modo il riscatto dell oratore che di tanta gratia, e favore l'oratore, e suoi parenti ricordevoli sempre pregaranno Nostro Signor Dio per la longa vita di Vostra Beatitudine.

³³ Antonio Negroni császári tolmács.

³⁴ Bartolomäus Pezzen 1602-ben Basta mellett erdélyi császári biztos.

³⁵ Lelőhelye: ASB, Archivio Ferrero, Cass. X, cart. 5, fasc. 35, nr. 17.

**4. Scipione Borghese bíborosnepos Giovanni Stefano Ferreri prágai pápai nunciusnak.
Róma, 1606. január 7.³⁶**

Isolani gróf kiszabadítása érdekében segítséget ígért a családjának, ezért kéri, tegye meg, amit csak tud az érdekében és őrá hivatkozva ecsetelje érdemeit.

Roma 7. Gennaro 1606.

Se si puo con qualche vivo uffitio aiutare la liberatione del conte Marco Isolano ho grandissimo desiderio dimostrare a suoi che io mi sono interessato in questo negotio con ogni caldezza di spirito. Vostra Signoria faccia quanto può per servitio del detto conte e rappresenti il suo merito con l'affetto che io accompagno questa raccomandatione acciò se ne cavi frutto che a me sarà gratissimo. E per fine nostro signore Dio la conservi.³⁷

5. Róma, 1608. augusztus 2. Scipione Borghese bíborosnepos Antonio Caetani prágai pápai nunciusnak³⁸

Giulio Cesare Isolano szolgálatával és hosszú fogságával kiérdemelte, hogy most, hogy a békét megkötötték, a császár és Mátyás főherceg vesse latba tekintélyét kiszabadítása érdekében. Ezt már csak azért is kéri, mert a gróf az ő bizalmas híve.

Il conte Giulio Cesare Isolani tien vivo il merito del servitio fatto da lui alla serenissima casa d'Austria col mezo d'una longa et infelice priggionia caduto in mano de Turchi mentre militava in Ungaria. A questo cavalliere io compatisco in modo che se l'affetto solo havesse forza di metterlo in libertà. Non darei molestia a Vostra Signoria Illustrissima col supplicarla hora, come fo, a pigliar sua protettione, et far' ogni possibil offitio con l'imperatore, et con l'arciduca Matthias perché essendosi stabilita la pace sia egli liberato con qualche cambio di prigionieri. Quanto sia il desiderio che io ho di giovare al sudetto lo congetturi Vostra Signoria Illustrissima dall'affettione che porto al conte Isolani mio familiare da me amato con tutto l'animo. Terrò obbligo a Vostra Signoria Illustrissima della gratia etc. Di Roma li 2. d'Agosto 1608.

6. Róma, 1609. szeptember 30. Scipione Borghese bíborosnepos Antonio Caetani prágai pápai nunciusnak³⁹

Giulio Isolano aki bátran harcolt Székesfehérvár védelmében, hosszú fogság után kiszabadult: a császár remélhetőleg fogadja majd és méltó elégtételt ad. Kéri, támogassa ebben.

³⁶ Lelőhelye: ASV Segr. Stato, Nunz. Div., vol. 2, fol. 109.^v; ASV Segr. Stato, Nunz. div., vol. 2, 109.^v – reg.

³⁷ Hasonló tartalmú levele: ASV Segr. Stato, Nunz. Div., vol. 2, fol. 121.^{r-v}. (február 11.).

³⁸ Lelőhelye: ASV Fondo Borghese I, vol. 931bis, fol. 128.^{r-v}. (Ez a példány Placido de Marra bécsi pápai nunciusnak ment); ASV Segr. Stato, Nunz. div., vol. 3, 184.^{r-v} – reg.

³⁹ Lelőhelye: ASV Fondo Borghese I, vol. 953, fol. 50.^{r-v} – reg.

Il conte Giulio Isolani Bolognese che pugnando valorosamente per la difesa Albaregale contra Turchi fu da essi fatto prigionio dopo molti anni di cattività ha conseguito di esser libero, et se ne viene per introdursi a sua maestà la quale si spera che sia per vederlo volentieri in memoria dei passati servitii e per consolare chi tanto ha patito et si lungamente in mano de inimici della nostra fede. Io lo raccomando a Vostra Signoria accioche in quella che le sarà permesso l'aiuti et l'habbia in protettione et di cuore me le raccomando. Di Roma li 30. di Settembre 1609.

7. Frascati, 1610. október 9. Scipione Borghese bíborosnepos Antonio Caetani prágai pápai nunciusnak⁴⁰

Giovanni Marco, Giulio Cesare és Alemanno Isolano szolgálatait Székesfehérvár bátor védelmében hosszú fogság követte. Az első meghalt, a többiek kiszabadultak apjuk súlyos anyagi áldozata révén, aki 10 ezer tallért fizetett. Ezért most szolgálataik és a hitükért kiállt szenvedéseik kárpótlása ügyében a császárhoz fordultak. Adjon meg minden segítséget nekik.

Le opere delli conti Giovanni Marco, Giulio Cesare et Alemanno Isolano nella difesa d'Alba Regale furono valorose se ben'con poco felice successo, perche quella piazza fu vinta dal nemico et essi rimassero schiavi. Il primo dopo 4 anni mori gli altri sono tornati in libertà, ma non senza gravissimi dispendii del padre loro che per il conte Giulio Cesare ha nuovamente pagati X mila tallari. Hora questi vengono per sentirsi alla maestà dell'imperatore et supplicar di qualche mercede in consideratione dei servitii prestati et gravi danni patiti e perche sono di molto valore, virtù e merito, e sudditi della chiesa c'hanno anco strenuamente pugnato per la fede, sarà caro a nostro signore che Vostra Signoria prestò loro ogni aiuto e favor suo per quanto n'havrà modo e Dio la prosperi sempre. Di Frascati li 9. d'Ottobre 1610.

BIBLIOGRÁFIA

- Bagi* 2008. *Bagi Zoltán: A császári seregben szolgáló nyugati zsoldos lovas-ság szervezete és változásai a tizenöt éves háború időszakában. Hadtörténelmi Közlemények, 121. (2008) 2. sz. 355–403. o.*
- Bagi* 2011. *Bagi Zoltán: A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest, 2011.*
- Bagi* 2014. *Bagi Zoltán: A töröksegély kérdése az 1603. évi regensburgi birodalmi gyűlésen. Századok, 148. (2014) 5. sz. 1187–1207. o.*

⁴⁰ Lelőhelye: ASV Fondo Borghese I, vol. 953, fol. 338.^{r-v} – reg.

- Bagi* 2017. *Bagi Zoltán*: Várad 1598, évi ostroma – más nézőpontból. In: „Őrizzük Váradot...” Nagyvárad és Bihar vármegye története a kora újkorban. Tanulmányok Biharország történetéből 4. Szerk. *Oborni Teréz*. Nagyvárad, 2017. 12–32. o.
- Balogh* 1982. *Balogh Jolán*: Varadinum. Várad vára I–II. (Művészettörténeti Füzetek, 13/1–2.) Budapest, 1982.
- Basta* I–II. *Basta György* hadvezér levelezése és iratai I–II. (1597–1607) (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak 32., 37). Gyűjt. *Veress Endre*. Budapest, 1913.
- Benda* 1983. *Benda Kálmán*: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzései a magyarországi török háborúról 1594–1602. *Hadtörténelmi Közlemények*, 96. (1983) 651–681. o.
- Benda – Nehring* 1978. *Benda Kálmán-Karl Nehring*: Székesfehérvár 1602-es török ostromának naplója. In: Fejér megyei történeti évkönyv, 12. Székesfehérvár, 1978. 269–283. o. (separatum).
- Documente* V *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei, si Tarii-Romanesti*, V. Pub. *Andrei Veress*. Bucuresti, 1932.
- Documente* VII *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei, si Tarii-Romanesti*, VII. Pub. *Andrei Veress*. Bucuresti, 1934.
- Dudik* 1878. Rödern Menyhért cs. tábornagy tudósítása a Nagy-Várad 1598-iki ostromoltatásáról. Közzéteszi *Dudik Béla*. *Történelmi Tár*, 1878. 106–116. o.
- Fantuzzi* 1784. *Giovanni Fantuzzi*: Notizie degli scrittori bolognesi. Tom. 4. Bologna, 1784.
- Gömöry* 1982. *Gömöry Gusztáv*: Székesfehérvár visszavétele 1601-ben és újbóli elvesztése 1602-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 5. (1892) 299–322., 610–616. o.
- Maggiorotti* 1937. *Leone Andrea Maggiorotti*: Architetti e architetture militari. Vol. 2. Roma, 1937.
- Tóth* 2000. *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.

RÖVIDÍTÉSEK

ASB	Archivio di Stato di Biella
ASF	Archivio di Stato di Firenze
ASMn	Archivio di Stato di Mantova
ASV	Archivio Segreto Vaticano
ASVe	Archivio di Stato di Venezia
ÖStA HHStA	Österreichische Staatsarchiv Haus-Hof- und Staatsarchiv, Wien

Tamás Kruppa

AN EPISODE FROM THE FIFTEEN YEARS' WAR OF HUNGARY

Data to the Hungarian career of Count Giovanni Marco Isolano

(Abstract)

The Bologna-born officer Giovanni Marco Isolano took part in the Fifteen Years' War of Hungary not only by fighting but also by recording his experiences many times in written form. Hungarian history knows mostly this side of his activities. Italian history, however, does not know even that much about him.

Isolano excelled at the siege of Nagyvárád as the commander of the artillery in 1598, then, as the commander of Székesfehérvár, forced by the demand of the garrison and the inhabitants, he had to hand the town over to the Turks in 1602. He was captured after that. Using little-exploited and hitherto unknown letters and reports, the publication offers new data to the count's military career, corrects the wrong date of death, and presents how the imperial diplomacy tried to free Isolano who was imprisoned in Istanbul. The author has also found evidence that the papacy paid special attention to Isolano's fate, and draws readers' attention to the way the High Porte tried to use the count and his fellows in future peace negotiations with the imperial royal court.

Tamás Kruppa

EINE EPISODE AUS DEM FÜNFZEHNJÄHRIGEN KRIEG

Angaben zur Laufbahn von Graf Giovanni Marco Isolano in Ungarn

(Resümee)

Der aus Bologna stammende Soldatenoffizier Giovanni Marco Isolano nahm nicht nur bewaffnet an den Ereignissen des Fünfzehnjährigen Krieges teil, sondern hielt diese mehrfach auch schriftlich fest. Die ungarische Geschichtsschreibung kennt insbesondere diese letztere Seite von ihm. Die italienische Fachliteratur weiß dagegen nicht einmal so viel über ihn.

Der sich bei der Belagerung von Nagyvárád (Großwardein) im Jahr 1598 als Kommandant der Artillerie auszeichnende Isolano sah sich im Jahr 1602 als Kommandant von Székesfehérvár (Stuhlweißenburg) gezwungen, die Stadt auf die Forderung der Garnison und der Bürger den Türken zu übergeben. Im Anschluss daran geriet er in Gefangenschaft. Die Mitteilung gibt mit bislang wenig beachteten und unbekannten Briefen, Berichten neue Informationen im Zusammenhang mit der Militärlaufbahn des Grafen kund, korrigiert das irrtümliche Datum seines Todes und stellt vor, wie die kaiserliche Diplomatie versuchte, den in Istanbul in Gefangenschaft sitzenden Isolano zu befreien, bzw. dass auch das Papsttum seinem Schicksal besondere Aufmerksamkeit schenkte. Sie weist auch darauf hin, wie die Pforte versuchte, den Grafen und seine Gleichgesinnten in den Friedensverhandlungen mit dem kaiserlichen Hof für ihre Zwecke zu nutzen.

Tamás Kruppa

UN ÉPISODE DE LA GUERRE DE QUINZE ANS

Quelques éléments pour la carrière de Hongrie du comte Giovanni Marco Isolano

(Résumé)

L'officier d'origine bolognaise Giovanni Marco Isolano n'a pas fait que combattre dans la guerre de quinze ans, mais il a également noté ses expériences à plusieurs reprises. L'historiographie hongroise connaît tout ce volet de son activité, alors que la littérature spécialisée italienne sait encore moins de choses sur lui.

En 1598, Isolano s'est distingué lors du siège de Nagyvárad en tant que commandant de l'artillerie. En 1602 lorsqu'il fut commandant de Székesfehérvár, il a dû céder la ville aux Turcs à la demande de la garnison et des habitants avant d'être capturé. Basée sur des courriers et des rapports négligés ou auparavant inconnus, cette publication apporte de nouveaux éléments pour la carrière du comte, corrige la date erronée de son décès et présente comment la diplomatie impériale a tenté d'obtenir la libération d'Isolo qui fut prisonnier à Constantinople et dont le sort était également suivi de près par la papauté. La publication met aussi en lumière comment la Porte a essayé d'utiliser le comte et ses compagnons dans les négociations de paix avec la cour impériale.

Тамаш Круппа

ОДИН ЭПИЗОД ИЗ ПЯТНАДЦАТИЛЕТНЕЙ ВОЙНЫ

Данные к венгерской карьере графа Джованни Марко Изолано

(Резюме)

Военный офицер болонского происхождения Джованни Марко Изолано не только принимал участие с оружием в событиях пятнадцатилетней войны, но и записывал свои впечатления много раз в письменной форме. Венгерская историография в основном знает эту сторону его деятельности. Однако итальянская специалитература даже и не имеет знаний об этом.

В 1598-ом году во время осады г. Орадея, наградившего самого себя званием командира артиллерии Изолано, бывший командиром города Секешфехервар, в 1602-ом году по требованию гарнизона и граждан был вынужден передать город туркам. Затем он попал в плен. Эта публикация, при помощи до сих пор уделивших мало внимания неизвестных писем, докладов дополняет новыми данными военную карьеру графа, корректирует неправильную дату его смерти и представляет, как заключённого в тюрьме в Стамбуле Изолано пыталась освободить императорская дипломатия и что его судьба сопровождалась особым вниманием со стороны папства. Эта публикация также обращает внимание и на то, что каким образом Порты пыталась использовать графа и его товарищей в мирных переговорах с императорским двором.